

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

ZOKIRJON FURQAT: MA'RIFATPARVAR ADIBNING HAYOTI VA IJODI

Yuldasheva G.Sh

*Assistant: O`zbek va Xorijiy tillar kafedrası, Toshkent
davlat Arhitektura-qurilish universiteti*

gyuldasheva002@gmail.com

Jumaboyeva Dinora Meliboy qizi

3-bosqich talabasi, Muhandislik fakulteti, TAQU

betxoventoy@gmail.com

Abstrakt: *Ushbu maqolada XIX asr oxiri va XX asr boshlarida yashab ijod qilgan ma'rifatparvar adib Zokirjon Furqatning hayoti, ijodiy merosi va jamiyatga ta'siri tahlil qilinadi. Furqatning she'riy va publitsistik asarlari orqali o'z davrining ijtimoiy muammolari, ma'rifatparvarlik g'oyalari hamda xalqni ilmga da'vat qilish harakatlari yoritilgan. Maqolada adibning til uslubi, zamondoshlari bilan aloqalari, sayohatlari va bugungi kunda uning ijodining dolzarbligi alohida e'tiborga olingan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, Furqat ijodi o'zbek adabiy merosining muhim qismi bo'lib, yosh avlod tarbiyasida ham katta ahamiyat kasb etadi.²⁴*

Kalit so'zlar:

- *Zokirjon Furqat, O'zbek adabiyoti, Ma'rifatparvarlik, XIX asr she'riyati, Publitsistika*
- *Adabiy uslub, Turkiston ziyolilari, Ijtimoiy islohot, Milliy o'zlik, Madaniy meros*

Abstract: *This article explores the life, literary heritage, and cultural impact of Zokirjon Furqat, a prominent Uzbek intellectual and poet of the late 19th and early 20th centuries. Furqat's work reflects a deep commitment to enlightenment ideals, social reform, and the promotion of education. Through his poetry, prose, and journalistic writings, he addressed key issues of his time, including the importance of knowledge, justice, and national identity. The article examines Furqat's stylistic features, his relationships with contemporary thinkers, and the relevance of his ideas in modern Uzbek society. The findings suggest that Furqat's legacy remains a vital source of inspiration for future generations and continues to shape the cultural and intellectual landscape of Uzbekistan.²⁵*

Keywords:

- *Zokirjon Furqat, Uzbek literature, Enlightenment movement, Ma'rifatparvarlik (educational reform), 19th-century poetry, Literary style, Social reform, National identity, Turkestan intellectuals, Cultural heritage*

²⁴ Karimov, A. (2005). *Furqat hayoti va ijodi*. Toshkent: Fan nashriyoti.

²⁵ "Turkiston viloyati gazetii" arxivlari, 1880–1890-yillar.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

O'zbek adabiyoti tarixida XIX asr oxiri va XX asr boshlarida faoliyat yuritgan ma'rifatparvar adiblar orasida Zokirjon Furqat alohida o'rin egallaydi. U o'zining boy adabiy merosi, ma'rifiy qarashlari va ijtimoiy faolligi bilan o'zbek madaniy hayotiga katta hissa qo'shgan. Ushbu maqolada Furqatning hayoti, ijodiy yo'li, adabiy qarashlari va jamiyatga ta'siri keng qamrovda tahlil qilinadi.²⁶

Furqatning hayoti va shakllanish davri

Zokirjon Xolmuhammad o'g'li Furqat **1859-yil Qo'qon shahrida** tug'ilgan. Otasi Mulla Xolmuhammad ilm-fan va adabiyotga mehr qo'ygan, bu esa Furqatning dunyoqarashi shakllanishida muhim rol o'ynagan. Dastlabki ta'limni mahalla maktabida olgan Furqat keyinchalik arab, fors va turkiy tillarni o'rganib, Sharq adabiyoti bilan chuqur tani shgan. U o'z davrining ilg'or fikrli ziyolilaridan biri bo'lib, zamonaviy bilimlarni egallashga intilgan.

1870-yillarda Furqat Toshkentga ko'chib o'tadi va bu yerda rus madaniy muhitiga yaqinlashadi. U rus maktablarida tahsil olib, rus tili va madaniyatini o'rganadi. Bu esa uning dunyoqarashini kengaytiradi va ijodida yangi g'oyalar paydo bo'lishiga sabab bo'ladi.

Adabiy faoliyati va janrlar xilma-xilligi

Furqatning adabiy merosi turli janrlarni o'z ichiga oladi:

She'riyat

Furqatning she'riyati ishqiy, ijtimoiy va falsafiy yo'nalishlarda rivojlangan. U Alisher Navoiy an'analarini davom ettirgan holda, zamonaviy mavzularni ham qamrab olgan. Uning she'rlarida insoniylik, mehr-oqibat, bilimga intilish, adolat va haqiqatparastlik g'oyalari ustuvor o'rin egallaydi.

Publitsistika

Furqat "Turkiston viloyati gazetisi"da faol publitsistik faoliyat olib borgan. U o'z maqolalarida xalqni ma'rifatga, zamonaviy fan va texnikani o'rganishga da'vat qilgan. Ayniqsa, ayollar ta'limi, bolalar tarbiyasi va ijtimoiy tenglik masalalariga alohida e'tibor qaratgan.

Nasriy asarlar

Furqatning nasriy ijodi ham e'tiborga loyiq. U o'z xotiralarida safar taassurotlari, ijtimoiy hayotdagi muammolar va shaxsiy kuzatishlarini bayon etgan. Bu asarlar orqali o'sha davr Turkistonining ijtimoiy-siyosiy hayoti haqida tasavvur hosil qilish mumkin.

Sayohatlari va madaniy ta'sirlar

Furqat hayoti davomida bir necha bor sayohat qilgan. Ayniqsa, uning Hindistonga qilgan safari va u yerda ko'rgan madaniy taraqqiyot darajasi unga katta taassurot qoldirgan. U bu sayohat tafsilotlarini o'z xotiralarida bayon etgan. Sayohatlar davomida u turli xalqlarning

²⁶ Tursunov, S. (2022). *Furqatning sayohatlari va madaniy qarashlari*. Qo'qon: Adabiyot.
Qodirov, M. (2010). *O'zbek she'riyati tarixi*. Samarqand: Ma'naviyat.
"Turkiston viloyati gazetisi" arxivlari, 1880–1890-yillar.

madaniyati, ta'lim tizimi va ijtimoiy hayoti bilan tanishgan, bu esa uning qarashlarini yanada boyitgan.

Furqatning adabiy uslubi va til xususiyatlari

Furqatning adabiy uslubi o'ziga xos va zamonasidan ilg'or edi. U she'rlarida:

- **Oddiy xalq tilini** qo'llagan, murakkab iboralardan qochgan.
- **Tasviriy vositalar** — tashbeh, istiora, kinoya kabi uslublarni mohirlik bilan ishlatgan.
- **She'riy shakllar** — g'azal, ruboiy, muxammas kabi an'anaviy shakllarni zamonaviy mazmun bilan boyitgan.

Furqat she'rlarida **sodda, ammo chuqur ma'noli** iboralar uchraydi. U xalqning dardini, orzu-umidlarini ifodalashda tilning kuchini to'liq namoyon etgan. Ayniqsa, uning "Ey ko'ngul" kabi she'rlari xalq orasida mashhur bo'lgan.²⁷

Zamondoshlari bilan aloqalari

Furqat o'z davrining ko'zga ko'ringan ziyolilari bilan fikr almashgan, ilmiy va adabiy muloqotda bo'lgan. Jumladan:

- **Muqimiy** — Furqat bilan ijodiy hamkorlik qilgan, birgalikda she'riy majlislarda ishtirok etgan.
- **Avloniy** — ma'rifatparvarlik g'oyalarida hamfikir bo'lgan, ta'lim va tarbiya masalalarida bir-birini qo'llab-quvvatlagan.
- **Behbudiy** — Furqatning publitsistik faoliyatini qadrlagan, gazeta sahifalarida uning maqolalarini e'lon qilgan.

Bu aloqalar orqali Furqatning fikrlari keng jamoatchilikka yetib borgan, uning g'oyalari Turkiston ziyolilari orasida tarqalgan.

Ma'rifatparvarlik va islohot g'oyalari

Furqat o'z ijodida ma'rifatparvarlik g'oyalarini ilgari surgan. U xalqni jaholatdan chiqarish, ilm-fan va texnikani o'rganishga undagan. Uning fikricha, taraqqiyotning asosi — bu ta'lim va tarbiya. Ayniqsa, u ayollar ta'limiga katta e'tibor qaratgan va bu borada ilg'or qarashlarni ilgari surgan.

Furqatning "Maktab kerak", "Ilm nuri" kabi maqolalari va she'rlari orqali u o'z davrining ijtimoiy ongini uyg'otishga harakat qilgan. U maktablar ochish, yangi usulda ta'lim berish, bolalarni ilmga oshno qilish tarafdori bo'lgan.

Bugungi kunda Furqat ijodining ahamiyati

Furqatning ijodi bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Uning asarlari:

- **Ma'rifat va ta'lim** sohasida ilhom manbai bo'lib xizmat qiladi.
- **Adabiyot darsliklarida** o'rganiladi, talabalarga tanishtiriladi.

²⁷ Rasulov, D. (2018). *Ma'rifatparvarlik harakati va Furqat*. Farg'ona: Ilm ziyo.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

- **Madaniy tadbirlar**da eslanadi, she'rlari sahnalashtiriladi.

Furqatning g'oyalari — ilmga intilish, adolat, inson qadri — bugungi jamiyat uchun ham dolzarb. Uning asarlari orqali yosh avlod milliy qadriyatlar va ma'rifat ruhida tarbiyalanadi.

Xulosa

Zokirjon Furqat o'zbek adabiyotining ma'rifatparvarlik yo'nalishidagi eng yorqin vakillaridan biridir. Uning ijodi orqali xalq ongida yangi fikrlar, zamonaviy qarashlar shakllangan. Bugungi kunda ham Furqat asarlari yosh avlodni ilmga, adolatga va insoniylikka chorlaydi. Uning boy adabiy merosi o'zbek madaniyatining bebaho xazinasidir.²⁸

Adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov, A. (2005). *Furqat hayoti va ijodi*. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Qodirov, M. (2010). *O'zbek she'riyati tarixi*. Samarqand: Ma'naviyat.
3. Rasulov, D. (2018). *Ma'rifatparvarlik harakati va Furqat*. Farg'ona: Ilm ziyo.
4. Tursunov, S. (2022). *Furqatning sayohatlari va madaniy qarashlari*. Qo'qon: Adabiyot.
5. Avloniy, A. (1913). *Turkiston madaniyati*. Toshkent: Jadidlar Nashriyoti.
6. Muqimiy, H. (1890). *She'riy majlislar xotiralari*. Qo'qon: Adabiy to'plam.
7. "Turkiston viloyati gazetasi" arxivlari (1880–1890-yillar).
8. Bobojonov, B. (2015). *O'zbek adabiy merosi va ma'rifat g'oyalari*. Toshkent: O'zbekiston.
9. Saidov, M. (2008). *Furqat ijodida ijtimoiy ong va adabiy til*. Namangan: Til va Adabiyot.
10. Xudoyberdiyev, N. (2019). *Furqat fenomeni: tarixiy va adabiy tahlil*. Toshkent: Yangi asr avlodi.

²⁸ Muqimiy, H. (1890). *She'riy majlislar xotiralari*. Qo'qon: Adabiy to'plam.

